

Андрій ЧУЛАЄВСЬКИЙ

Львів, Львівський національний університет імені Івана Франка

УДК 81'373.21:656(477)“19/20”

DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/vpl.2025.77.14010>

СЛОВНИКИ ТРАНСПОРТНИХ ТЕРМІНІВ В УКРАЇНСЬКОМУ МОВОЗНАВСТВІ

Резюме. У сучасному суспільстві людина не обходиться без транспортних засобів, які досліджували не лише фахівці, а й філологи. Вони описували їх становлення й розвиток, структуру, словотворення, тематичну класифікацію, історичні етапи формування. Однак термінографія транспортної мегасистеми донедавна ще не була в активному полі зору наукових зацікавлень. У цій статті здійснено спробу розглянути сучасні словники транспортних засобів, що з'явилися в українській мові впродовж XX–XXI століть, охарактеризувати їх щодо конкретного виду транспорту, особливостей подання матеріалу, кількості мов.

З'ясовано, що особливо в останні десятиліття спостерігаємо інтенсивний розвиток української транспортної лексики й термінології, що відбито в численних наукових публікаціях і транспортних словниках. Серед них виділяємо одномовні, зазвичай тлумачного характеру, двомовні й багатомовні (перекладні або комбінованого типу). Численні з них мають суто навчальну мету й охоплюють один вид транспорту, інші – наукову й охоплюють усі види транспорту. Робота над укладанням таких термінографічних праць активно триває й щоразу вдосконалюється.

Ключові слова: транспорт, види транспорту, спосіб опису матеріалу, види словників, українська мова.

DICTIONARIES OF TRANSPORT TERMS IN UKRAINIAN LINGUISTICS

Abstract. In modern society, a person cannot do without means of transport, which were studied not only by specialists, but also by philologists. They described their formation and development, structure, word formation, thematic classification, historical stages of formation. However, the terminology of the transport megasystem was not yet in their field of interest. This article attempts to examine modern dictionaries of means of transport that appeared in the Ukrainian language during the 20th and 21st centuries, to characterize them in relation to a specific type of transport, the features of the presentation of the material, and the number of languages.

It has been found that, especially in recent decades, we have observed an intensive development of Ukrainian transport vocabulary and terminology, which is reflected in numerous scientific publications and transport dictionaries. Among them, we distinguish monolingual, usually explanatory, bilingual and multilingual (translated or combined type). Many of them have a purely educational purpose and cover one type of transport, others - scientific and cover all types of transport. Work on compiling such terminographic works is actively ongoing and is being improved each time.

Keywords: transport, the types of transport, the method of describing of the material, types of dictionaries, Ukrainian language.

Транспорт (від лат. *transporto* – переносу, переміщую) – 1) галузь народного господарства, що здійснює перевезення пасажирів і вантажів; 2) перевізні засоби; 3) партія товарів, припасів, що доставляється одночасно, у т. ч. військових вантажів; 4) перенесення сум із однієї сторінки бухгалтерської книги на іншу¹. Як відомо, транспортними засобами є автомобілі, автобуси, тролейбуси, трамваї, метро, потяги, літаки, водні засоби, вози, велосипеди. Н. Нікуліна іменує їх усіх транспортною мегасистемою.

Транспортна лексика здавна привертала до себе увагу численних науковців, причому і фахівців-транспортників, і лінгвістів. Так, зокрема лінгвістичний опис української термінологічної системи автомобілебудування здійснила Неля Нікуліна. Вона детально описала основні аспекти становлення й розвитку цього термінологічного напрямку, окреслила особливості його термінотворення, лексико-тематичну організацію, міжнародну співпрацю у створенні стандартів. У її працях чітко подано історичні етапи формування і становлення автомобільної терміносистеми. Але, окрім автотранспортної, існують ще повітряний, водний (підводний), космічний та інші засоби переміщення у просторі.

Серед них виділяємо узагальнені лексикографічні праці транспортної лексики та словники конкретного виду транспорту. Дослідження транспортної лексики, опис її інвентаря сягають 20-30 рр. ХХ ст.

Словники транспортної лексики – це специфічні термінологічні словники, які збирають та систематизують терміни, які стосуються транспорту. Наразі немає одного загальнодоступного «Словника транспортної лексики», але такі словники можуть бути галузевими, охоплювати різні види транспорту (автомобільний, залізничний, повітряний, водний), а також можуть бути перекладними, тлумачними чи іншими видами словників.

Одним із перших був російсько-український транспортний словник, якого уклав В. Жуковський 1926 р. у Харкові, а через 2 роки вийшов «Словник технічної термінології» (1928) М. Дармороса, який містив багато термінів із різних технічних сфер, у тому числі й пов'язаних із транспортом.

Привернув до себе увагу і «Словник транспортної термінології» (Київ, 1932). Укладач: Комісія, сформована в період українізації у 1920–1930-х роках. Це один із перших україномовних систематизованих словників, що містить терміни з різних видів транспорту.

Як було зазначено в «Передньому слові», «реєстр словника виготовлений, щоб ОХОПИТИ всі галузі техніки, з якими має справу транспорт, який надмірно розрісся і частково застарів, бо від початку роботи над словником уже минуло чимало часу і словник мав вийти кілька років тому; так само й розв'язання коло чималого числа термінів не відповідали вимогам часу, а філологічне оформлення було не скрізь дотримане за однаковими нормами, бо коло словника різного часу

¹ С. М. Морозов, Л. М. Шкарапута, *Словник іноземних слів*, Київ: Словники України, 2000, с. 584.

працювало кілька філологів. Показника до словника зовсім не було [...]. Сектор термінології та номенклатури свідомо обмежився тільки на виправленні помічених, тобто чимало скоротив, а також частково підновив та поповнив реєстр словника, критично переглянувши українські та вилучивши з них застарілі або надто вже переукраїнізовані...¹

У сучасному своєму стані словник містив терміни з таких розділів техніки:

Авто, Авіо (назви головних частин: *аеропорти, анр'ари, аеродроми, гаражі...*)

Залізниця: *звичайна, гірська, надземна, підземна.*

Річкові водні шляхи.. Штучні споруди. Фарватер. Типи переважно річкових суден. Гавані й порти.

Шляхи безрейкові. Будова. Ремонт. Експлуатація.

Технологія. Основні технологічні матеріали та вироби, уживані на транспорті.

З дотичних наук узято термінологію тільки ту, що безпосередньо ближче стоїть до транспорту. Словник укладено як російсько-український з українським показником. До кожного російського терміна подано тільки одно українське розв'язання, укладене у відповідних органах Інституту².

Того ж таки року у Нью-Йорку побачив світ словник «Технічна термінологія (включно з транспортною)» (Проект) Том IV.

2013 р. з'явився «Словник основних транспортних і суміжних термінів», який уклав Б. І. Торопов. Праця містить понад 2000 термінів, яких уживають у галузі залізничного транспорту. Словник побудований на основі законодавчих і нормативно-правових документів, що регламентують проектування, будівництво та експлуатацію залізничного транспорту. Окрім того, у ньому наведені визначення понять, які запропонували інші автори в галузевій літературі. Цей словник рекомендований для фахівців, діяльність яких пов'язана з проектуванням, будівництвом та експлуатацією залізничного транспорту.

Відтак у хронологічному порядку виходять словники: 2015 р. – Нікуліної Н.В. «Російсько-український словник автотранспортної термінології і номенклатури» (Харків: Вид-во ХНАДУ, 528 с.), а в 2016–2018 рр. – Н. Нікуліна, Л. Шулякова, О. Борзенко подарували науці «Російсько-українсько-англійський словник термінології і номенклатури автомобільного транспорту» у 2-х тт. (Харків: Харківський національний автомобільно-дорожній університет). Як зазначено в передмові, досягнення сучасного транспортного машинобудування є колосальний розвиток й істотне ускладнення всіх вузлів, механізмів і систем автомобіля. Зросли швидкості, підвищилася потужність, економічність, дизайн автомобілів, комфортабельність, розширилася номенклатура застосовуваних деталей і збільшилася їхня кількість. Усе зазначене вплинуло і на розвиток

¹ Словник транспортної термінології, Київ, 1932, с. V–X.

² Там само, с. V–X.

термінотворення в галузі автомобільного транспорту, тому оновлення словникової бази галузі на часі. Запропонований спеціалізований російсько-український словник наукових термінів і номенів галузі автомобілебудування та ремонту автотранспортних засобів, що мало на меті уніфікувати застосування галузевої лексики у сфері науки і техніки. 2018 року вийшов другий том цієї праці, який мав на меті уніфікувати застосування галузевих терміносистем у сфері науки і техніки для викладання відповідних дисциплін.

У 2018 році в Запоріжжі побачив світ «**Термінологічний словник-довідник з експлуатації транспортних засобів. Автомобілі і трактори**». Видання містить понад 350 термінів, які використовують під час організації та впровадження заходів експлуатації колісних, гусеничних транспортних засобів різного призначення та побудований на основі законодавчих і нормативно-правових документів, які регламентують експлуатаційні документи, типаж, правила експлуатації, технічний стан транспортних засобів та їх складових частин.

Головною метою цього видання було впорядкування термінів, які використовують у галузях знань механічної інженерії, транспорту і транспортної інфраструктури фахівців, готують молодь у навчальних закладах I-IV рівнів акредитації та здійснюють експлуатацію колісних та гусеничних транспортних засобів різного призначення під час своєї професійної діяльності. При розробленні видання ставилося завдання систематизувати терміни та пояснення до них, що відображають сучасний рівень розвитку питань, які супроводжують експлуатацію транспортних засобів, і показати наявність неоднозначного тлумачення деяких понять. Так, у словнику підібрані терміни, що наведені у різних джерелах інформації: *автомобіль; автомобільний транспортний засіб; введення в експлуатацію; граничний стан; експлуатація; технічний стан; транспортування* та інші¹. Також за наведеним переліком термінів передбачено встановити їх вживання та розуміння при виданні науково-технічних і навчальних матеріалів та ін. Під час відбору та систематизації термінів враховано належність до таких сфер експлуатації машин: типи та категорії автомобілів, тракторів, причепів; документальне супроводження використання за призначенням – облік планування, контроль, звіт; умови експлуатації; надійність; технічне обслуговування; ремонт; зберігання; транспортування; питання класифікації та експлуатації акумуляторних батарей та автомобільних шин. Приклади словникових статей:

Автомобіль (грецьк. *auto* – сам, лат. *mobiles* – рухливий):

– самохідна машина з двигуном внутрішнього згорання, призначена для перевезення пасажирів та вантажів безрейковими шляхами

– дорожній транспортний засіб, який приводиться в рух джерелом енергії мас не менш ніж 4 колеса, призначений для руху по безрейкових дорогах і

¹ Термінологічний словник-довідник з експлуатації транспортних засобів. Автомобілі і трактори, Запоріжжя, 2018, с. 26–27.

використовується для [с. 26]¹: перевезення людей та (або) вантажів; буксирування транспортних засобів, призначених для перевезення людей та (або) вантажів; виконання спеціальних робіт. (Примітка. Цей термін поширюється також на: транспортні засоби, двигуни яких живляться постійним електричним струмом через підвісну контактну мережу (тролейбуси); триколісні транспортні засоби, споряджена маса яких становить понад 400кг); **автомобіль-будинок** – транспортний засіб спеціального призначення категорії М1, сконструйований так, що він включає житловий відсік, в якому є щонайменше наступне обладнання: сидіння і стіл; спальні місця, які можуть бути влаштовані з сидінь; кухонного обладнання; обладнання та пристосування для зберігання майна [с. 32]; **а. вантажний** – автомобіль, який за своєю конструкцією та обладнанням призначений для перевезення вантажів; *вантажопасажирський* – *автомобіль*, який за своєю конструкцією та обладнанням призначений для перевезення як пасажирів, так і вантажів; *вантажний загального призначення* – вантажний автомобіль з бортовою платформою відкритого або закритого типу, який не обладнаний засобами самонавантаження/саморозвантаження або іншим спеціальним устаткуванням; *вантажний спеціалізований* – вантажний автомобіль, обладнаний засобами самонавантаження-саморозвантаження або іншим спеціальним устаткуванням, призначений для перевезення вантажів певних категорій [с. 27]; *для ритуальних послуг (катафалк)* – автотранспортний засіб, призначений для перевезення померлих і оснащений спеціальним обладнанням; *легковий* – *автомобіль*, який за своєю конструкцією та обладнанням призначений для перевезення пасажирів з кількістю місць для сидіння не більше ніж дев'ять з місцем водія включно [с. 20]; **легковий загального призначення** – *легковий автомобіль*, який не має спеціального обладнання; **легковий спеціалізований** – легковий автомобіль, який має спеціальне обладнання (лічильник, пульт зв'язку, броню тощо); ~, *пасажирський* – *автомобіль*, який за своєю конструкцією та обладнанням призначений для перевезення пасажирів та їхнього багажу з забезпеченням необхідного комфорту та безпеки; *самоскид* – спеціалізована транспортна машина з перекидним кузовом, що базується на шасі **вантажного автомобіля**. Призначений для перевезення сипких (гравій, пісок, щебінь, глина, ґрунт), брилоподібних (бутовий камінь, скельний ґрунт) і напіврідких (розчин, товарний бетон) вантажів. Вивантажування може здійснюватися механічно (за рахунок використання маси вантажу) або примусово (скидання вантажу) [с. 27]; спеціальний – автомобіль, який за своєю конструкцією та обладнанням призначений для виконання спеціальних робочих функцій; **спеціалізований – автомобіль**, який за своєю конструкцією та обладнанням призначений для перевезення пасажирів або вантажів певних категорій [с. 27]; тягач – автомобіль, який за своєю конструкцією та обладнанням призначений виключно для буксирування транспорт- 8 них засобів, за

¹ Тут і надалі в дужках зазначено сторінки аналізованого словника, до прикладу: Термінологічний словник-довідник з експлуатації транспортних засобів. Автомобілі і трактори, Запоріжжя, 2018.

винятком напівпричепа; **тягач-сідельний – автомобіль**, який за своєю конструкцією і обладнанням призначений для буксирування напівпричепа [с. 6].

Автомобільна дорога – дорога (шлях), споруджена для руху автомобільного транспорту, яка складається із земляного полотна, проїжджої частини з узбіччям, дорожнього покриття та штучних споруд (мости, тунелі тощо) [с. 27]. **Автомобільна дорога, вулиця (дорога)** – частина території, зокрема в населеному пункті, з усіма розташованими на ній спорудами (мостами, шляхопроводами, естакадами, надземними і підземними пішохідними переходами) та засобами організації дорожнього руху, призначена для руху транспортних засобів і пішоходів та обмежена по ширині зовнішнім краєм тротуарів чи краєм смуги відводу. Цей термін включає також спеціально побудовані тимчасові дороги, крім довільно накатаних доріг (колій) [с. 16]. **Автомобільна магістраль**, автомагістраль – автомобільний шлях для високоінтенсивного та швидкісного руху автомобільного транспорту [с. 27]. **Автомобільний кран**, автокран – вантажно-розвантажувальний самохідний пристрій, з монтований на автомобільному шасі [с. 27]. **Автобус**: – автомобіль з кількістю місць для сидіння більш як дев'ять з місцем водія включно, який за своєю конструкцією та обладнанням призначений для перевезення пасажирів та їхнього багажу із забезпеченням необхідного комфорту та безпеки [с. 16]; – транспортний засіб, який за своєю конструкцією та обладнанням призначений для перевезення пасажирів з кількістю місць для сидіння більше ніж дев'ять з місцем водія включно [с. 20]; – *пасажирський автомобіль* з кількістю місць для сидіння більше дев'яти з місцем водія включно [с. 26]; далекого прямування – **автобус загального призначення**, який за своєю конструкцією та обладнанням пристосований для перевезення тільки сидячих пасажирів на далекі відстані з необхідним рівнем комфортабельності; загального призначення – автобус, призначений для перевезення пасажирів як громадським транспортом (за маршрутами). Розрізняють такі класи [с. 43]: – клас А: автобус місткістю від 9 до 22 пасажирів включно, обладнаний місцями для сидіння та може мати місця для стоячих пасажирів; – клас В: автобус місткістю від 9 до 22 сидячих пасажирів включно і без місць для стоячих пасажирів; – клас С: автобус з повною конструктивною масою не більше 3,5 т та пасажиромісткістю від 9 до 12 сидячих пасажирів включно і без місць для стоячих пасажирів; зчленований – автобус, що складається з двох або більше жорстких секцій, шарнірно з'єднаних між собою; пасажирські салони всіх секцій з'єднані таким чином, що пасажирів можуть вільно переходити з однієї секції в іншу; жорсткі секції постійно з'єднані між собою так, що їх можна роз'єднати тільки за допомогою спеціальних засобів, зазвичай наявних тільки на спеціалізованому підприємстві [с. 32]. **міський – автобус загального призначення**, який за своєю конструкцією та обладнанням пристосований для міських і приміських перевезень; має місця для сидіння та спеціальні місця поза проходом для стояння і забезпечує можливість переміщення пасажирів всередині автобуса; **міжміський** – автобус загального призначення, який за своєю конструкцією та обладнанням пристосований для

міжміських перевезень, поза проходом немає місць для стояння, в автобусі можна перевозити пасажирів, які стоять у проході, на короткі відстані; **спеціалізований** – автобус, який за своїми характеристиками не відповідає жодному з вище зазначених типів, має спеціальне обладнання і призначений, в основному, для перевезення пасажирів певних категорій або певних професій. **Автомобільний поїзд** – автотранспортний засіб (автомобіль чи спеціальний тягач) з одним або кількома причепами чи з одним напівприцепом. В англійській мові для його позначення іноді використовується термін «drawbar-trailer combination» – «тягач із причепом» [с. 27].

2019 року у Львові побачив світ *«Короткий англійсько-український словник термінів автомобільного транспорту»*, який уклали Б. Шуневич та Г. Олексів. Це навчально-перекладний словник з найуживанішою терміною лексикою, де вихідною мовою є англійська. Через 2 роки з'явився також і *«Короткий українсько-англійський словник термінів автомобільного транспорту»*; у ньому поповнився авторський колектив: Шуневич Б., Олексів Г., Шийка Ю. (Львів – Дубляни). Обсяг кожного з цих двох словників становить близько 7000 термінів і термінологічних сполучень. У словники введені деякі загальнотехнічні, загальнонаукові терміни, а також загальнонавчальні слова, що є ядрами термінологічних сполучень і часто використовуються в літературі з цієї тематики. Особливістю укладання словників полягала в тому, що укладачі поряд із традиційними, стандартними врахували сучасні українські еквіваленти термінів із цієї тематики, якими послуговуються науковці та спеціалісти українських закладів вищої освіти, підприємств та інших установ.

2021 року в Одесі вийшов з друку *«Короткий словник основних термінів і понять загального курсу транспорту»*. Укладач словника – Решетник Д. М., канд. техн. наук кафедри експлуатації морського транспорту; у словнику на 76 с. подано трактування термінів транспорту різних видів.

Повітряний транспорт. Це вид транспорту, коли для перевезення пасажирів, пошти і вантажів використовують повітряні судна, важчі за повітря.

1997 року видавництво Дніпропетровського університету видало *«Російсько-український словник з авіаційної та ракетно-космічної техніки»* за редакцією Д. Х. Баранника та В. Ф. Пріснякова. Словник містить 40 тис. технічних термінів і терміносполук, які стосуються авіаційно-ракетної та космічної науки й техніки, а також суміжних з ними наук, що мають безпосереднє відношення до зазначених технічних галузей. За структурою це перекладна двомовна праця гніздового типу, матеріалом для якої послужили спеціальна технічна література: підручники, монографії, наукові статті, праці науково-дослідних інститутів, державні стандарти...¹

¹ Див.: *Російсько-український словник з авіаційної та ракетно-космічної техніки* / за редакцією Д. Х. Баранника та В. Ф. Пріснякова, Дніпропетровськ, 1997, с. 32–33.

Так, термін **аеродинаміка** у своєму гнізді охопив понад 30 термінів (подаю лише українську частину): *а. великих швидкостей; а. вертольота; а. зовнішня; а. внутрішня; а. обчислювальна; а. гіперзвукова; а. крила; а. літальних апаратів; а. літака; а. теоретична; а. технічна* ...[с. 32], а термін **аеродром** – близько 40: *а. армійської авіації, а. аеропорту, а. анустрішній; а. військовий; а. тимчасовий; а. допоміжний; а. вильоту; а. високогірний; а. головний; а. гірський; а. цивільної авіації; а. для вертольотів; а. для обслеговування регулярних рейсів; а. заводський; а. запасний; а. випробний; а. клубно-спортивний; а. комбінований; а. несправжній (фальшивий); а. багатосмуговий; а. призначення; а. односмуговий; а. основний; а. протиповітряної оборони (ППО); а. підземний; а. підскоку; а. посадки; а. постійний; а. проміжний; а. резервний а. з дерновим покривом; а. зі штучним покриттям; а. спеціального призначення; а. сухопутний; а. трасовий; а. навчальний; а. шкільний* ...[с. 32–33].

Надзвичайно поширена словникова стаття зі словом **літак** (від 318 до 324 с.): *л. аварійно-рятувальної служби; л. адміністративний; л. армійської авіації; л. аеродромного базування; л. аерофлоту; л. аерознімальний; б. баражувальний; л. безпілотний; л. безхвостовий; л. близької дії; л. бойовий; л. великих надзвукових швидкостей; л. бортовий; л. броньований; л. вертикального зльоту і посадки; л. військовий; літак ворожий; л. висотний; л. газотурбінний; л. гіперзвуковий; л. цивільної авіації; літак вантажний; л. вантажно-пасажирський; л. гоночний; л. двобалеовий; л. дводвигунний; л. двомісний; л. навчально-тренувальний; л. двопаливний; л. двофюзеляжний о. демонстраційний; л. десантно-транспортний; л. для безпосадкового десантування вантажів; л. для евакуації поранених; дозвуковий пасажирський літак; літак командира; легкий транспортний літак; багатомісний л.; л. модифікований; л., що знаходиться в експлуатації; багатодвигунний літак; л. масового виробництва; л. легкий реактивний; л. нерозпізнаваний; л. нествановленої державної належності; літак нового типу; л. загального призначення; л. однодвигунний; л. одномісний л. експериментальний; л. палубний; л. пасажирський внутрішніх авіаліній; л. пасажирський середньої дальності, патрульний літак; л. пожежний; л. пошуково-рятувальної служби; л. поштової; л. протитанковий; л. радіокерований; л. реактивний; літак-носії крилатих ракет та ін.*

Звичайно, не всі терміни відповідають нинішнім орфографічно-стилістичним нормам, але кількість зібраного й ретельно поданого фахового матеріалу вражає.

Цього ж таки року – 1998 – світ побачила ще одна праця-«посібник» – **«Російсько-українсько-англійська авіаційна термінологія»** Д. Г. Бабійчука (Київ: «Дієслово»). У посібнику близько чотирьох тисяч термінів, що стосуються авіаційного транспорту, радіотехнічного, аеронавігаційного обслуговування повітряного руху та використання повітряного простору¹. Українську частину приведено у відповідність до «Українського правопису» й рукопису «Російсько-українського

¹ Д. Г. Бабійчук, *Російсько-українсько-англійська авіаційна термінологія*, Київ, 1998, с. 138.

словника наукової термінології. Технічні науки». При укладанні словника автори керувалися такими положеннями: терміни та словосполучення повинні відбивати сучасний рівень розвитку авіаційної галузі; закріпити сучасну практику вживання нормативних термінів у науковій та навчальній літературі; упорядкувати вживання термінів у практичній діяльності. До посібника введено й деякі загально-вживані слова, що обслуговують цю галузь, а також поширені синоніми до них. Наприклад: *точка спалаху; температура спалаху; точка виміру пролітного шуму; точка виміру шуму при зльоті; точка виміру шуму при заході (заходженні) на посадку* [с. 138].

Водний транспорт – це вид транспорту, що використовує водні шляхи (річки, озера, моря, океани) для перевезення вантажів і пасажирів за допомогою плаваючих засобів, таких як судна, кораблі та човни. Він поділяється на морський та річковий і є найдавнішим, а також найдешевшим (після трубопровідного) видом транспорту для масових перевезень.

Розвиток української **морської** термінології пов'язаний із історією формування термінологічної діяльності в Україні. Іван Огієнко зауважував, що «термінологія не постає відразу, а зазвичай відтворюється самим життям упродовж віків духовного та суспільного життя народу»¹. Вагомий внесок у вивчення української морської термінології зробили О. Т. Горбач (Горбач, 1958; Горбач, 1968), Б.В. Юрківський (Юрківський, 1928), А. А. Берлізов (Берлізов, 1959), Т. Л. Жавжарова, 1999), Б. Л. Богородський (Богородский, 1958), Т. І. Панько, І. М. Кочан, Г. П. Мацюк (Панько, Кочан, Мацюк, 1994)² та ін.

До морського транспорту належить будь-яке судно, здатне пересуватися водною поверхнею (морів, океанів і прилеглих акваторій), а також просто перебувати на плаву і виконувати при цьому певні функції, пов'язані з перевезенням, зберіганням, обробкою різних вантажів; перевезенням та обслуговуванням пасажирів³. Серед них виділяють: *лінійні* судна – судна, які курсують за певним маршрутом між кількома портами за розкладом. *Трампові* судна (англ. *tramp* – бродяга) складають половину одиниць світового флоту, займаються вільним перевезенням випадкових, попутних вантажів. Вони не прив'язані до певних географічних точок і не обтяжені довгостроковими контрактами на перевезення. За призначенням – на пасажирський (*лайнери, пороми, яхти*) і вантажний (*танкери, контейнеровози, балкери*), кораблі, човни, судна на повітряній подушці та підводні човни. Специфіка польової організації водотранспортної та юридичної термінології були в центрі уваги Е. В. Боевої, Л. В. Ярової), етимологічне дослідження суднобудівних

¹ Цит. за: Варинська А.М., Корнодудова Н.М., *Становлення української морської термінології*, «Термінологічний вісник», 2021, вип. 6, с. 296.

² Див. докладніше там само, с. 296–297.

³ Див.: <https://navy.mil.gov.ua/slovník-terminiv/>

термінів на позначення плавзасобів здійснила І. В. Єфименко. Історичні аспекти назв суден, зокрема в козацьку добу, аналізувала Т. Л. Жавжарова¹.

Водний транспорт представлений дисертацією О.Я. Андріянової «Військово-морська термінологія української мови: етапи формування та семантика» (2011 р.). У роботі описано лексико-семантичні явища, притаманні українській військово-морській термінології. З'ясовано специфіку дериваційних процесів і продуктивність словотвірних моделей. Охарактеризовано структурні типи непередикативних неоднослівних і предикативних термінологічних одиниць української військово-морської термінології. Водний транспорт поділяють на морський і річковий, кожен із яких має свої плавзасоби.

Словники термінів **водного** транспорту доступні на веб-сайтах, зокрема, Міністерства оборони України, де подано терміни Військово-Морських Сил, а також на сторінках Вікіпедії та Енциклопедії Сучасної України. Ці ресурси містять визначення, що охоплюють різні аспекти, від типів суден (наприклад, *галеон*, *баржі*) та їх частин (*кормá*, *ілюмінатор*) до явищ (*дрейф*) і супутнього обладнання. Наприклад: **Абордаж** (*фр.*, *борт судна*) – 1. Спосіб ведення морського бою що полягає у зчепленні бортами суден для рукопашної сутички їхніх екіпажів; застосовувався за часів гребного й вітрильного флоту. 2. Зчеплення суден бортами для передачі вантажів або пасажирів. **Адміралтейство** (араб.) – 1. Місце будівництва, лагодження та озброєння кораблів. 2. В Англії, у царській Росії – орган управління флотом; морське відомство. **Баркас** (гол.) – 1. Найбільша корабельна шлюпка. 2. Самохідне дерев'яне судно; різновид річкових барж. **Бухта (1)** (*нім.*, *від гнути, згинати*) – затока, що заходить у сушу. З обох боків Б. захищають від хвиль острови або миси. **Бухта (2)** (*гол.*) – канат (снасть), укладений кругами або вісімками поруч і один над одним (у формі циліндра). **Гідроплан** (гр.) – літак, пристосований підійматися з водної поверхні і опускатися на неї. **Глісер** (*фр.*, *від ковзати*) – легке швидкохідне судно з днищем спеціальної форми, внаслідок чого воно ковзає по поверхні води. **Десантний катер** — підклас бойових катерів у Військово-Морських Флотах і Військово-Морських силах багатьох країн.

Десантний корабель — клас бойових кораблів, призначених для транспорт **Надводний корабель** — узагальнювальна назва для багатьох типів військових кораблів, що мають власне озброєння і здатні вести військові (бойові) дії на поверхні води в океанах, морях, річках тощо. ування (перевезення, доставки) особового складу та військової техніки. **Патрульний катер** — катер для патрулювання прибережної зони, судноплавних річок та інших водних шляхів, охорони державного кордону, несення сторожової і дозорної служби в прибережній зоні.

У 2018 році побачив світ «Тлумачний словник морської термінології», у якому «морську термінологію подано українською мовою з перекладом на

¹ Т. Л. Жавжарова, *Назви річково-морських суден запорозьких козаків*, «Вісник Запорізького державного університету», 1999, вип. 1, с. 44–48.

англійську» (Ляшкевич & Бабишена, 2018). До видання увійшла судноплавна термінологія наших предків. Незважаючи на те, що за походженням морські терміни переважно слов'янські, але в період становлення і розвитку зазнали впливів інших мов: грецької, голландської, англійської, французької, німецької та скандинавських.

«Словник морських термінів» М. В. Кіріакіди та В. В. Староселець (2024). Словник містить 3875 широко розповсюджених морських термінів, що надаються у підручниках, методичних посібниках і комп'ютерних довідкових системах із зазначенням їхніх англійських перекладних еквівалентів (за винятком окремих термінів місцевого та застарілого ужитку). Тлумачення термінів здійснено з урахуванням чинних нормативно-правових документів і стандартів у галузі мореплавства та наукової і практичної літератури. Для зручності читача та в інтересах однозначності розуміння тлумачення термінів наведені у словнику сталі термінологічні одиниці виділені курсивом¹.

Залізничний транспорт. Залізниця – статутне територіально-галузеве об'єднання, до складу якого входять підприємства, установи та організації залізничного транспорту і яке при централізованому управлінні здійснює перевезення пасажирів та вантажів у визначеному регіоні транспортної мережі (за статтею 1 Закону України «Про залізничний транспорт» від 4 липня 1996 року № 273/96-ВР).

Публікації за тематикою залізничного транспорту стосувалися розв'язання таких нагальних лінгвістичних проблем: О. Т. Жукова досліджувала семантико-прагматичні та логіко-граматичні засади розвитку термінології залізничного транспорту і польову структуру залізничної термінології української мови; В. В. Рибенюк визначила особливості граматичної структури багатолексемних залізничних термінів в українській мові й проаналізувала продуктивні типи творення залізничної термінології; Е. Г. Ганиш та С. А. Ісаєнко осмислювали загальну проблематику формування української залізничної термінології; О. М. Сірик здійснила частковий аналіз складу та структури української термінологічної лексики залізничної галузі й запропонувала шляхи кодифікації термінології; О. П. Мосьпан дослідила синонімію сучасної української залізничної термінології; Г. П. Величко опікувалася термінологічним забезпеченням навчального процесу для студентів ВНЗ залізничного профілю. Словник **залізничних** термінів укладено для того, щоби фахівці залізничного транспорту і транспортного будівництва опанували україномовний спосіб мислення, професійне й ділове спілкування; головне завдання словника – бути посібником при перекладі українською мовою галузевої термінології та широкоживаної лексики і фразеології різноманітного змісту.

При укладенні словника були використані фахові лексикографічні картотеки кандидатів технічних наук І. Я. Возненка, О. М. Даренського, В. М. Запари (Харківська державна академія залізничного транспорту). Матеріал для словника

¹ Див.: <https://oldiplus.ua/slovník-morskih-terminiv/?fbclid=IwY2>

добирався з таким розрахунком, щоби якнайширше охопити сучасну галузеву лексику та фразеологію, а також створити правописний довідник.

Словникові статті побудовано за алфавітно-гніздовим принципом, незалежно від способу утворення терміна. Частина основного реєстрового слова, яке утворює гніздо, повністю Повторюється в усіх похідних словах гнізда. Напр.: (подаємо лише українську частину: - безпека, -и, безпечність, -ності, ж; безпека руху поїздів; безпека пасажирів; – безпека перевезень; техніка – техніка безпеки [с. 17].

У перше десятиліття незалежності виходять здебільшого словники термінів конкретних видів транспорту. Наприклад, «Російсько-український словник залізничних термінів», який уклали Л. П. Ватуля та В. С. Фоменко й видали у Київському видавництві «Транспорт України» (словник мав 2 видання – 1997 та 2000 року) слугував важливим джерелом для стандартизації мовного вжитку в залізничній галузі. При укладенні словника були використані фахові лексикографічні картотеки кандидатів технічних наук І. Я. Возненка, О. М. Даренського, В. М. Запари (Харківська державна академія залізничного транспорту).

Матеріал для словника добирався з таким розрахунком, щоб якнайширше охопити сучасну галузеву лексику та фразеологію, а також створити правописний довідник. Словник має нормативний характер, виконує завдання розкрити справжні значення слова, вказати коло його вживання, відтінки його виразів, правопис. Словникові статті побудовано за алфавітно-гніздовим принципом, незалежно від способу утворення терміна. Частина основного реєстрового слова, яке утворює гніздо, повністю повторюється в усіх похідних словах гнізда.

2018 року вийшов «Словник ключових слів за темою «Залізничний транспорт» за відомостями міжнародної бази даних науково-технічної інформації», який уклали Т. О. Колеснікова, В. В. Юнаковська у м. Дніпрі (214 с.).

Як бачимо, у цілому в останні десятиліття спостерігаємо інтенсивний розвиток транспортної лексики й термінології, що відбито в численних наукових публікаціях і транспортних словниках. Серед яких виділяємо одномовні, зазвичай тлумачного характеру, двомовні і багатомовні – або суто перекладні, або комбінованого типу. Одні з них є суто навчального призначення й охоплюють один вид транспорту, інші – наукового й охоплюють усі види транспорту. Словники мають різний обсяг і призначення.

Робота над укладанням таких термінографічних праць триває, удосконалюється і виходить на міжнародний рівень.

References

- Babiychuk D. H., *Rosiyisko-ukrayinsko-anhliyska aviatsiyna terminolohiya*, Kyiv, 1998 // Бабійчук Д. Г., *Російсько-українсько-англійська авіаційна термінологія*, Київ, 1998.
- Chekalovets V. I. ta in., *Tlumachnyi anhlo-rosiyisko-ukrayinskyi slovnyk transportnykh terminiv*, Odesa: ONMU, 2007 // Чекаловець В. І. та ін., *Тлумачний англо-російсько-український словник транспортних термінів*, Одеса: ОНМУ, 2007.

- Horbach O., *Ukrayinska morskа i sudnoplavna terminolohiya*, Miunkhen, 1958 // Горбач О., *Українська морська й судноплавна термінологія*, Мюнхен, 1958.
- Korotkiy anhliysko-ukrayinskiy slovnyk terminiv avtomobilnoho transportu / Shunevych V., Oleksiv H., Lviv: SPOLOM, 2019, 168 s. // *Короткий англійсько-український словник термінів автомобільного транспорту* / Шуневич В., Олексів Г., Львів: СПОЛОМ, 2019, 168 с.
- Liashkevych A. I., Babyshena M. I., *Tlumachnyi slovnyk morskoyi terminolohiyi*, Kherson: KhDMA, 2018 // Ляшкевич А. І., Бабишена М. І., *Тлумачний словник морської термінології*, Херсон: ХДМА, 2018.
- Morozov S. M., Shkaraputa L. M., *Slovnyk inshomovnykh sliv*, Kyiv: Slovnyky Ukrainy, 2000 // Морозов С. М., Шкарапута Л. М., *Словник іношомовних слів*, Київ: Словники України, 2000.
- Nerovnia N. M., *Slovnyk morskoyi terminolohiyi: rosiysko-ukrayinskiy z anhliyskymy vidpovidnykamy*, Kyiv: Vydavnychiy dim «Academia», 2000 // Неровня Н. М., *Словник морської термінології: російсько-український з англійськими відповідниками*, Київ: Видавничий дім «Academia», 2000.
- Nikulina N. V., Shuliakova L. V., Borzenko O. P., *Rosiyisko-ukrayinsko-anhliyskiy slovnyk terminolohiyi i nomenklatury avtomobilnoho transportu* / Kharkivskiy natsionalnyi avtomobilno-dorozhniy universytet, Kharkiv: KhNADU, 2016 // Нікуліна Н. В., Шулякова Л. В., Борзенко О. П., *Російсько-українсько-англійський словник термінології і номенклатури автомобільного транспорту* / Харківський національний автомобільно-дорожній університет, Харків: ХНАДУ, 2016.
- Nikulina N. V. ta in., *Rosiyisko-ukrayinsko-anhliyskiy slovnyk terminolohiyi i nomenklatury avtomobilnoho transportu*, Kharkiv, 2018, 513 s. // Нікуліна Н. В. та ін., *Російсько-українсько-англійський словник термінології і номенклатури автомобільного транспорту*, Харків, 2018, 513 с.
- Rosiyisko-ukrayinskiy slovnyk zaliznychnykh terminiv* / blyzko 15 tysiach sliv; ukladachi: L. P. Vatulia, V. S. Fomenko; za red. Yu. V. Sobolieva, Kyiv: «Transport Ukrainy», 1997, 504 s. // *Російсько-український словник залізничних термінів* / близько 15 тисяч слів; укладачі: Л. П. Ватуля, В. С. Фоменко; за ред. Ю. В. Соболева, Київ: «Транспорт України», 1997, 504 с.
- Rosiyisko-ukrayinskiy slovnyk z aviatsiynoyi ta raketno-kosmichnoyi tekhniky* / za redaktsiyeyu D. Kh. Varannyka ta V. F. Prisiakova, Dnipropetrovsk, 1997 // *Російсько-український словник з авіаційної та ракетно-космічної техніки* / за редакцією Д. Х. Баранника та В. Ф. Пріснякова, Дніпропетровськ, 1997.
- Sharyhina O., *Stvorennia ta rozvytok naukovo-tekhnichnoyi bazy morskoho transportu (druga polovyna XIX – pochatok XX stolittia)*, «Ukrayinoznavstvo», 2009, vyp. 2, s. 63–66 // Шаригіна О., *Створення та розвиток науково-технічної бази морського транспорту (друга половина XIX – початок XX століття)*, «Українознавство», 2009, вип. 2, с. 63–66.
- Slovnyk kliuchovykh sliv za temoyu «Zaliznychnyi transport» za vidomostiamy mizhnarodnoyi bazy danykh naukovo-tekhnichnoyi informatsiyi* / ukladachi: T. O. Kolesnikova, V. V. Yunakovska, Dnipro: DNUZT, 2018, 214 s. // *Словник ключових слів за темою «Залізничний транспорт» за відомостями міжнародної бази даних науково-технічної інформації* / укладачі: Т. О. Колеснікова, В. В. Юнаковська, Дніпро: ДНУЗТ, 2018, 214 с.
- Slovnyk osnovnykh transportnykh i sumizhnykh terminiv* / ukladach V. I. Toropov, Kyiv: Derzhavnyi ekonomiko-tekhnologichnyi universytet transportu, NVO HIPROTRANS, 2013, 200 s. // *Словник основних транспортних і суміжних термінів* / укладач

- Б. І. Торопов, Київ: Державний економіко-технологічний університет транспорту, НВО ГППРОТРАНС, 2013, 200 с.
- Slovník transportovoyi terminolohiyi, *Kyiv, 1932* // *Словник транспортної термінології, Київ, 1932.*
- Terminolohichniy slovník-dovidnyk z ekspluatatsiyi transportnykh zasobiv. Avtomobili i traktory.* Zaporizhzhia, 2018 // Термінологічний словник-довідник з експлуатації транспортних засобів. Автомобілі і трактори. *Запоріжжя, 2018.*
- Varynska A. M., Hnot V. H., Polupanova N. V., *Ukrayinska mova: terminoznavstvo morskoyi haluzi*, Odesa: ONMA, 2004 // Варинська А. М., Гнот В. Г., Полупанова Н. В., *Українська мова: термінознавство морської галузі*, Оdesa: ONMA, 2004.
- Varynska A. M., Kornodudova N. M., *Stanovlennia ukrayinskoyi morskoyi terminolohiyi*, «Terminolohichniy visnyk», 2021, вур. 6, s. 296–308 // Варинська А. М., Корнодудова Н. М., *Становлення української морської термінології*, «Термінологічний вісник», 2021, вип. 6, с. 296–308.
- Zhavzharova T. L., *Nazvy richkovo-morskykh suden zaporozkykh kozakiv*, «Visnyk Zaporizkoho derzhavnoho universytetu», 1999, вур. 1, s. 44–48 // Жавжарова Т. Л., *Назви річково-морських суден запорозьких козаків*, «Вісник Запорізького державного університету», 1999, вип. 1, с. 44–48.

Чулаєвський Андрій – аспірант кафедри Львівського національного університету імені Івана Франка

ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-5851-0455>

Email: chulaievskia@gmail.com